

ביקור אצל רופא והחלפת משמרות

ראשי פרקים

א. ביקור אצל רופא שאינו שומר שבת

סיכום

ב. החלפת משמרות עם חילוני (צבא ובית חולים)

סיכום

האם מותר ללכת לרופא שאינו שומר שבת, כשיתכן וירשום בשבת שלא כהלכה (שלא במקום פיקוח נפש)? האם מותר להתאשפז בבית חולים שאינו שומר שבת? האם מותר להחליף משמרת בצבא או בבית חולים עם מי שאינו שומר שבת?

הצד השווה בשאלות אלה: כשפונים לאָהר בבקשה לבצע פעולה שאיננה כרוכה בחילול שבת, אבל הוא מצדו יעשנה בדרך האסורה – האם נחשב הדבר להכשלתו, ואסור משום לפני עיוור?

עוד יש לשאול, האם יש הבדל בין מי שיחלל שבת בהיתר מתוך כוונת מצווה, לבין מי שיעשה אותה פעולה – המותרת כשלעצמה – מתוך שאינו מכיר בערכה של קדושת השבת?

א. ביקור אצל רופא שאינו שומר שבת

בשו"ת ברכת-משה (ירושלימסקי, סי' כא) התיר לחולה שאין בו סכנה ללכת לרופא שאינו שומר שבת, למרות שהרופא יכתוב ויחלל את השבת באיסור (שהרי רק לחולה שיש בו סכנה התירו לחלל שבת). לדעתו, כיוון שהרופא בין כה וכה מחלל שבת אין בדבר משום הכשלה¹, ועוד שלפי דברי האור-זרוע המובאים ברמ"א (או"ח שו"א) אין איסור כותב דאורייתא אלא רק בכתב אשורי, ועוד שאין זה אלא ספק שמא יכתוב – ולפי האמור הרי זה ספק בדרבנן.

אמנם בשו"ת זבחי-צדק (לרבי עבדאללה סומך, ח"ב סי' יח) דחה היתרים אלה. לדעתו אין כאן ספק כלל והרופא בודאי יכתוב, וגם אין לסמוך על דעת האור-זרוע הנ"ל וכפי שכבר כתבו פוסקים רבים². מאידך כתב סברה להתיר מטעם אחר, שהחולה אינו נותן לרופא

א. ראה בפרק 'עקרונות לפני' אות ג, וכן בפרק 'מצווה הבאה בחילול שבת'.

ב. ראה בהרחבה ביאור-הלכה סי' שו"ד ה"ה "בכתב שלהם".

את החפץ שיעשה בו איסור³ (כמו באיסור לפני עיוור – "כוס יין לנזיר"). גם ההליכה לרופא אינה מעשה איסור מצד עצמה, אלא הרופא מדעת עצמו עשה. אבל דחה גם סברה זו על פי הסוגייה במסכת נדרים (סג,ב), האוסרת למכור עצים לעובדי האש שיביעירום לצורך ע"ז למרות שהעצים עצמם אינם חפץ של איסור. גם תלמידו, הבן איש חי (רב-ברכות מערכת ל אות ג), אסר הליכה לרופא כזה⁴.

על דבריו יש להעיר, שעל פי הנאמר בגמרא שם היה ברור שהעצים ישמשו לעבודה זרה, ושקונים אותם לשם כך. מה שאין כן הליכתו של החולה אינה נותנת לרופא שום חפץ שבו יעשה מעשה אסור (וכך חילק הרב אויערבאך בתשובתו שתובא להלן)⁵.

גם בשו"ת יד-יצחק (גליק, ח"ג סי' צה) כתב לדחות חלק מההיתרים הנ"ל, אבל למעשה התיר בצירוף כמה סיבות: על סמך דברי הש"ך והדגול-מרבבה (יו"ד קנא)⁶ שאין דין מסייע לדבר עבירה כלפי מי שמזיד באותה עבירה (לדעתו בנידון זה ההגדרה היא "חד עברא דנהרא"). ועוד, שבשעת הדחק אפשר לסמוך על סברת האור זרוע שכתב שאינו אשורי הוא מדרבנן. גם עצם ההליכה הייתה כדון, שהרי החולה לא יודע באמת את מצבו ויתכן שהוא חולה מסוכן. לאחר שכבר נמצא אצל הרופא והוא כותב שלא לצורך – הרופא אדעתא דנפשיה עבד ואין החולה אשם בדבר, וסיים: "וכבר נהוג עלמא להתיר בזה ויש להם על מה שיסמוכו".

אבל בספר בניין-דוד (מייזליש סי' מב) העיר שלמרות ההיתר ללכת לרופא כזה – לאחר שכבר אמר לו הרופא שאין בו סכנה, מוטל על החולה לומר לו שלא יחלל שבת עבורו. אף הרב וולדינברג, שהביא פוסקים אלה (ציץ-אליעזר ח"ח סי' טו, פרק יג אות יב-יד), הסכים עימו.

הרב אויערבאך (מנחת-שלמה סי' ז, מובא גם בשש"כ פרק מ הערה כז) דייק מדברי האחרונים הנ"ל שלדעתם אם ברור שהרופא יעבור על איסורי שבת – אין ללכת אליו. כשהרופא שואל אותו שאלות ומתכוון לרשום את תשובותיו – לא יענה לו. ואם רואה שעומד לכתוב לו מרשם – יקום וילך. אבל הוא עצמו התיר הליכה לרופא כזה גם אם ברור שיחלל שבת, וגם כשיכתוב מרשם. ההיתר הוא בשני מקרים: כשאין רופא אחר בנמצא, או גם אם יש רופא אחר שהוא שומר שבת, אבל הרופא החילוני טוב יותר מבחינה מקצועית.

ג. ראה פרק 'עקרונות לפני' אות ד.

ד. וכתב שאי אפשר לדמות מקרה זה לדברי הריטב"א (בבא מציעא ה,ב ד"ה "אנן חיותא") שכתב שבתוספת איסור אין משום לפני"ע. המקרה שעליו דיבר הריטב"א הוא על רועה החשוד לרעות בהמות בשדות זרים. שם בין כה וכה מוליך בהמותיו לאכול מהגזל, ואין חילוק במספר הבהמות לגבי עבירת הגזל עצמה. אבל הרופא שכותב מרשמים רבים, הרי כל מרשם הוא איסור חדש ולא תוספת.

ה. חילוק זה הכרחי, שאם לא כן – נסתרו כל דברי האחרונים דלעיל פרק 'דיון ומקרים שכיחים' (סעיף ב), המתירים לתת לאחר חפץ שהוא עצמו היתר, או כשהנתינה היא לפני ביצוע העבירה, וחילוקים נוספים.

ו. ראה פרק 'עקרונות מסייע לדבר עבירה' אות ד.

סברתו להתיר היא, שהחולה לא גורם בהכרח לחילול שבת, והרופא עובר אדעתא דנפשיה. לדעתו, מקרה זה דומה למי שהלווה לחברו כסף, והלווה הוא רשע ומאיים על המלווה שאם יתבענו יחרף ויגדף – שודאי עושה כדין כשתובעו, ואינו צריך להתחשב באימויו. עוד הביא ראיה לדבר מכל תובע המחייב את הנתבע להישבע גם אם יודע בוודאות שישבע לשקר, ואינו עובר על לפני עיוור כיוון שעושה את המוטל עליו, והנכשל – אדעתא דנפשיה נכשל¹.

אבל נראה שיש לחלק בין המקרים. בתביעת ממון כך הם סדרי הדין על פי התורה, ואין הדבר תלוי בבחירת האדם אלא אם כן יחליט לוותר על הזכות שבידו². לעומת זאת, בנידון שלפנינו – גם כשאין רופא בנמצא יוכל לסבול עד צאת השבת, ואין בזה הפסד מוחלט כמו בדיני ממונות. על אחת כמה וכמה כשאפשרות אחרת מצויה לפניו, ולמה יעשה דווקא באופן שמכשיל את חברו? גם מה שדימה למקרה של רשע המאיים לחרף ולגדף אינו דומה, כיון שבמקרה זה ההפסד ברור ומוחלט. המקרה הדומה יותר הוא כשהלווה עבר ליד המלווה בשבת ורוצה לשלם לו עכשיו, והמלווה אומר לו שיחכה למוצאי-שבת.

אלא שיש לדמות מקרה זה גם למקרה שנותן לאחר דבר המותר והוא עצמו עושה בו מעשה אסור, שהרי עצם ההליכה לרופא מותרת, וכן גם הבדיקה ומתן דרכי הטיפול (כמובא לעיל בדברי הזבחי-צדק). פוסקים רבים צידדו להתיר באופן זה (הובאו בפרק "דיון ומקרים שכיחים"), ויתכן שלזה התכוון גם הרב אויערבאך. הכתיבה ושאר חילולי השבת שיש לחשוש להם אינם חלק הכרחי לעצם הביקור, וחשש כזה אכן דומה ללווה המאיים בגידוף.

סיכום

א. חולה שאין בו סכנה ההולך לרופא חילוני, יאמר לו שאינו רוצה שיחלל שבת עברו.

ב. אם ידוע שיחלל שבת, אחרונים רבים סבורים שלא ילך אליו גם אם אין רופא אחר, אלא אם כן מסתפק אולי יש במחלתו סכנה. במקרה זה, מיד כשיתברר לו שאין בה סכנה – לא יגרם לו לחלל שבת, אלא ילך משם. כמו כן, אם אמר לו שאינו רוצה שיחלל

ז. שאלה כזו נשאל הרדב"ז (שו"ת רדב"ז החדשות סי' קנב, מובא בשדי-חמד מערכת ו כלל כו אות ל), וענה שאין לחוש. לדעתו, אינו מחויב להפסיד ממונו כדי שלא ישבע זה לשקר ו"הלעיטהו לרשע וימות", והמוותר בדין במקרה זה, נקרא חסיד שוטה. אמנם למעשה הורה שראוי להזהירו מפני שבועת שקר, ואם רואה שעומד להשבע לא ישביעהו אלא יטיל חרם סתם על כל מי שלא יודה לחברו. גם החיד"א (שיורי-ברכה חו"מ סי' צב) כתב שיכול להשביע במקרה הנ"ל.

ח. יש להטעים הלכה זו, מעין מה שאמרו חז"ל שהקב"ה התיר למחות שמו על המים כדי להטיל שלום בין איש לאישה (סוכה נג,א). אף בענייני ממונות התיר הקב"ה להשבע בשמו כדי לתקן את קשרי החברה.

שבת עבורו ולאחר שהתברר שאין חשש פיקוח-נפש, רואה שבכל זאת מחלל את השבת – ילך, "ויכולה זו המצווה שתגן"^ט.

ג. יש אחרונים המתירים ללכת לרופא כזה. הרב אויערבאך סובר שילך אליו גם אם יש רופא שומר שבת בנמצא, אלא שאינו טוב כמוהו. אבל כמה אחרונים סבורים (בניין-דוד, יד-יצחק) שילך דווקא לרופא שומר שבת אף אם אינו מומחה כמוהו, ולא יכשיל אחר בעבירה.

ד. נראה שהרב אויערבאך יודה שאין לענות לשאלותיו כשיודע שירשום וכבר ברור שאין בהמשך שהותו שם הצלה כלשהי לעצמו^י. ועוד, נראה שיודה שלפחות מצד מידת חסידות יש להעדיף ללכת לרופא טוב פחות^{יא}.

ב. החלפת משמרות עם חילוני (בצבא ובבית-חולים)

מה דינם של רופא או חייל המבקשים מחילוני להחליפם בתורנות?

כאשר סדרי העבודה בבית החולים או בתפקיד צבאי כרוכים בחילול שבת שאינו מתחייב על פי דין (למשל: משמרת אחיות הכוללת כתיבה שאינה לצורך פיקוח נפש, שמירה בעמדה הכוללת פתיחה וסגירה של שער חשמלי ללא צורך מבצעי), ודאי שהדבר אסור ועל האדם הדתי לסרב למשמרת כזו. במקרה כזה, אם ישלחו חילוני במקומו – אין הוא אחראי על כך^{יב}.

אך אם חילול השבת המתבצע בזמן המשמרת חיוני ומותר על פי דין, האם יהיה מותר לאדם דתי לבקש מחילוני להחליפו מטעמים של נוחות?

ט. לשונו של הזבחי-צדק שם. כלומר, אנו מעדיפים את שמירת השבת על פני מומחיות יתר, והקב"ה שהוא רופא חולים ישלח לנו רפואה גם דרך הרופא הפחות מומחה.

י. כך כתב לי הרב נויבירט שליט"א: "בדבר שאלתך על ההיתר ללכת לרופא מחלל שבת בסימן מ סעיף ח, איירי בגוונא של חשש סכנה. אמנם גם אם הרופא אמר שאין לחולה סכנה והנ"ל המשיך וחילל שבת וכתב מרשם בשבת, מותר לחולה לקחתו לאחר השבת, דבדיעבד מותר ליהנות ממעשה שבת כדאיתא בסימן שיח". עוד הוסיף וכתב לי שאף ששם כתב במפורש שההיתר ללכת לרופא כזה הוא גם במקום שאין חשש סכנה, הכוונה היא כשעדיין יש לחשוש שמא בכל זאת יש סכנה במחלתו: "כאשר הוא הולך לרופא מטרתו לקבל אבחון כיוון שעדיין אינו יודע מה יש לו, ויתכן שבחששא רחוקה יוכל להיות מחולי זה סכנה". ולפי זה "אם כבר מכיר חולי זה... יהיה אסור לו ללכת לרופא מחלל שבת"...

יא. כמו שכתב הרדב"ז במקרה של הנשבע לשקר, לעיל הערה ז. יש להעיר שמעולם לא ראינו תלמידי-חכמים נמנעים מלהתאשפז בבתי חולים שאינם פועלים על פי ההלכה, ושם הסיכוי לחילול-שבת גדול הרבה יותר מאשר מלאכת כותב בלבד. זאת גם כשמדובר במחלות שאינן פיקוח-נפש גמור. הם סומכים כנראה על כך שאין מאשפזים אלא כשהחולה נמצא על גבול הסכנה. ושמא במקרה כזה יש לצרף את סברת הרב אויערבאך גם לדעת החולקים עליו.

יב. יש לציין שבכל מקרה עדיף לעבור על לפני עיוור שהוא לאו שאין בו מעשה, ולא לחלל שבת בידיים ולהתחייב סקילה.

בספר הצבא כהלכה (עמ' רצד-רצה) כתב בשם הרב אויערבאך שבהחלפת משמרת עם חילוני יש משום הכשלה אם ברור שיעשה פעולה האסורה בשבת, כגון טלטול חפצים מחוץ לעירוב, פעולה שלא היה עושה שלא במסגרת המשמרת.

אבל דבריו קשים דווקא לאור דברי הרב אויערבאך עצמו שהובאו לעיל (סעיף א). הרי מעשה ההחלפה אינו איסור, ואם יחלל החילוני את השבת יותר מן הדרוש לצורך פיקוח-נפש – אדעתא דנפשיה עביד. גם לדעת המחמירים שם, יש להבדיל בין מקרה זה לבין נידון ההליכה לרופא. ההולך לרופא גורם לו לכתוב, ואם לא ילך – לא תתחלל השבת. אך בנידון דידן, הרי המשמרת תבוצע בין כה וכה והיא מותרת על פי דין, אלא שהחילוני מיוזמתו יחלל את השבת מעבר לנדרש. ומאחר שההחלפה מצד עצמה אינה גורמת לחילול-השבת הזה, יש להתירה⁹ (גם לדברי הרב אויערבאך המובאים על ידו, מותר לחייל לומר למפקדו שאינו יכול לקחת חלק במשמרת כזו בשבת, אם אינו מבקש מחייל פלוני להחליפו)¹⁰.

אף הרב פיינשטיין (אג"מ או"ח ח"ד סי' עט) לא חשש בנידון זה לאיסור לפני-עיוור, ופסק לרופא שאם ידאג לשבץ עצמו בימי חול וממילא ישובצו אחרים לשבת – אין בכך כל בעיה (כך סובר גם הרב אויערבאך הנ"ל). זאת ועוד, גם אם יחליף משמרת מסוימת עם עמיתו החילוני הדבר מותר, כיוון שהלה יחלל את השבת גם אם ימצא בביתו, ואין אנו מגבירים את חילול השבת שלו דווקא בזה שהוא בתפקיד¹⁰. לעתים אף יתכן שעובר פחות איסורים כשאינו יכול לבשל, לעשן או לנסוע כשהוא בתפקיד (בייחוד בבית-חולים)¹⁰. בנוסף, לפחות במקרה של החלפה על ידי מסורתי, הרי שאם יחלל שבת שלא

9. אמנם הרב קופמן תירץ לי בשיחה בע"פ עימו שיש להבחין בין הרופא – שתפקידו לקבל חולים, ולכן החולה נוהג כדין כשפונה אליו, למרות החשש שיחלל שבת – לבין החייל, שאין זה מתפקידו להחליף את חברו אלא עושה לו טובה. לדעתו זו סיבה נכונה לאסור לחייל הדתי לתת לאחר לשמור במקומו, כדי שלא יעבור על האיסור. וראה בהערה הבאה בשם הרב נויבירט.

10. במכתבו אלי התיר הרב נויבירט להחליף משמרת בתנאי שלא יעשה זאת מחמת שזו שבת, שהרי מצוותה שתיעשה ע"י גדולים. אבל "אם מטרתו בהחלפה היא לא בגלל השבת אלא שלא נוח לו בגלל סיבות משפחתיות וכדומה, מותר לו להחליף".

10. יש להעיר ממה שכתב בעצמו באגרות-משה או"ח ח"א סי' צח-צט אודות הזמנת חילוני לבית כנסת כשידוע שישע במכונית, ושם אסר בחריפות וכינה את המזמין 'מסית'. לכאורה לפי מה שכתב כאן, הרי אינו מגביר את חילול השבת של מי שבין כה וכה יחלל שבת בביתו, ואדרבה – יש להניח שבבואו לביה"כ ימעט בחילול שבת. וצ"ע.

10. סברתו מובאת בספר הלכות צבא להרב זכריה בן שלמה עמ' 189 הערה 11, המצדד כך להלכה ולמעשה. עוד הביא שם מדברי הרב חיים דוד הלוי בספרו עשה לך רב ח"ב סי' כט, שנשאל ע"י חייל אם יוכל להחליף משמרת בשבת והתיר מחמת אותה סיבה. ועי"ש בדבריו שלפעמים הפקודות אינן נכונות מצד ההלכה ואינן באות מצד פיק"נ, אלא שהמפקדים מזלזלים בהלכה ביודעין ובלא יודעין, ובנידון זה ודאי שאסור לחלל שבת ויש להחליף עם אחר.

כדין יוגדר טועה בדבר מצווה, שסבור שכל מה שעושה במסגרת תפקידו הבטחוני כלול בהיתר¹⁷.

אמנם, בעיה מצד אחר מתעוררת בהחלפת משמרת מפאת חילול שבת, והיא בדברי הגמרא (יומא פד, ב):

ואין עושין דברים הללו [חילול שבת מפני סכנת נפשות] לא על ידי נכרים ולא על ידי כותיים, אלא על ידי גדולי ישראל.

כמה טעמים והסברים לדין זה (מובאים בב"י או"ח שכח):

א. נשים וכותים עלולים לחשוב שאין היתר אמיתי לחלל שבת עבור פיקוח נפש, ולכן עלולים להתעצל מלעסוק בזה ויבואו לידי סכנה (רא"ש).

ב. כדי שלא יחפשו תמיד קטנים או גויים, ואם לא ימצאו יימנעו מחילול שבת והחולה ימות (רא"ש, ר"ן).

ג. שמא יתעצל הגוי ויבואו לידי סכנה (רי"ף).

ד. שמא ע"י שיעשו מלאכה זו המותרת, תהא השבת קלה בעיניהם ויחשבו שמותר לעשות גם שאר מלאכות בשבת (רמב"ם).

ארבעת הטעמים אינם שייכים בנידון דידן: אין חשש שמא יתעצל החייל או הרופא החילוני, שהרי הוא מחויב למסגרת העבודה או הצבא. אין גם חשש שמא יחשוב שאין היתר אמיתי לחלל שבת, או שתהא השבת קלה בעיניו – שהרי אינו שומר שבת בעצמו. כמו-כן אין לחשוש שיתרגלו לחפש תמיד אחר חילוני למשמרות כאלה¹⁸, וכשלא ימצאו – תתבטל המשמרת ויבואו לידי סכנה, שהרי עצם קיומה של המסגרת הכללית של בית החולים או הצבא מונעת אפשרות של ביטול משמרת. מישהו חייב להיות משובץ

17. עיין סיכום סוגייה זו באנציקלופדיה תלמודית ערך "טועה בדבר מצווה" כרך יט ובמיוחד עמ' רמט ו-רנד.

18. יש לציין כי טעם זה נתקבל ע"י המחבר (שכח, יב) אולם לא ע"י הרמ"א, שכתב שהמנהג הוא שאם יש גוי שיבצע את המלאכה בלא דיחוי – יעשה הוא. הט"ז חולק על דבריו (סק"ה), ולדעתו לא זו בלבד שאין לעשות ע"י גוי, אלא גם במידה וישנם במקום כמה ישראלים, עדיף שהגדולים בתורה ובחכמה יצילו, כדי להראות שיש מעלה בהצלת נפשות. כך הוא מפרש את דברי הרמב"ם – "גדולי ישראל וחכמהם", שלא כב"י המפרש "גדולי ישראל" היינו שאינם קטנים, אלא החייבים במצוות (או"ח שכח ד"ה "ואין עושין הדבר").

המשנ"ב מביא את דברי הט"ז ונראה שדעתו נוטה לדבריו, וגם ערוה"ש (שכח, ז) תמה על פסק הרמ"א וכתב שהוא נגד דעת רוב הפוסקים. אבל בשו"ע הרב – שגם הוא צידד כט"ז – הביא שהמנהג במדינות אלה לחלל שבת ע"י גויים, ולא חוששים שמא כשלא יהיו גויים יתעצלו היהודים מלהציל. וכתב שכאשר מבקשים מגוי לחלל שבת לצורך חולה, יש להודיע שגם לישראל היה מותר. אמנם גם הוא לא התייחס למקרה בו נותנים ליהודי אחר להציל כיוון שהוא חילוני, שעוד לא היה בזמנו. בספר שמירת שבת כהלכתה (לב, ו) כתב במפורש שאין לחלל את השבת עבור חולה מסוכן ע"י נכרי דווקא וגם לא להביא לידי כך שמי שאינו שומר שבת יעשה זאת, וציין (שם הערה טז) לעיין במשנ"ב שכח סקל"ג שהביא דברי הרא"ש (הנ"ל).

לעבודה באותה שבת, וגם אם ישתדלו שומרי המצוות ככל יכלתם להשתמט ממנה, סוף כל סוף יימצא מי שישובץ לתורנות^ט.

יש לעיין בסוגייה זו מהיבט נוסף, והוא כוונת העושה. השאלה היא מה דינו של המחלל את השבת לצורך פיקוח נפש, אך אינו מכיר בערך המצווה. האם הוא קרוי מחלל שבת, או שאין הכוונה מעכבת. אם סברה ראשונה עיקר, ראוי שלא יבקש אדם דתי מחילוני להחליפו, שהרי הוא מתחייב על כך מחמת העדר כוונה.

בספר בית-הלוי על התורה (פרשת שמות ד"ה "וירא אלהים") הביא את דברי ההפלאה (כתובות ק"ב על תד"ה "הוא אומר לעלות") שאדם הפרוץ במצוות אינו נקרא אנוס לעולם, אף אם אירע שעבר על אחת מן המצוות מחמת אונס, כיוון שבין כה וכה היה עושה כן ברצונו. מכאן הסיק בית-הלוי שאדם המחלל שבת בקביעות חייב, גם אם נזדמן שעשה זאת בשביל חולה שיש בו סכנה².

אמנם יש לחלק. דברי ההפלאה נאמרו אודות מי שאינו עולה לארץ-ישראל, שאם אינו עולה מחמת שאינו רוצה ולא רק מחמת שאינו יכול – נחשב הדבר לו לעוון. גם בחידושו לתחילת מסכת כתובות (ג,א תד"ה "וסברא דאניס") כתב, שאם נבעלת מרצון אע"פ שהייתה מוכרחת מצד הבועל – נאסרת לבעלה. כשנדקדק בדברי ההפלאה נראה שבמקרים עליהם דיבר, המעשה בעצמו אסור – שהרי אסור לאשת איש להיבעל לזר ואסור ליהודי לשבת בחו"ל, והאונס הוא סיבת הפטור. לכן, כשרוצה בדבר – בטלה סיבת הפטור. אבל כשמחללים שבת לפיקוח נפש, הרי המעשה עצמו לא רק מותר אלא גם מצווה, ולא מצד כוונת העושה אלא מצד המציאות של פיקוח-נפש – שאין חסרון כוונתו מפקיע מידה^{כא}.

לכן נראה שבנידון ההחלפה אין לדון את המחליף כמי שנותן מכשול בפני חברו^{כב}.

ט. יש לומר עוד שטעם זה שייך רק כאשר המניע לחיפוש המחליף הוא הלכתי, שהמחפש סבור שאין לו היתר לחלל שבת, או שעדיף שיעשה זאת החילוני המחללה בין כה וכה. אך בנידון דידן, הרי גלוי וידוע שהדבר מותר גם לשומרי מצוות, ולא מדובר אלא בעניין שבנוחות בלבד. כך, אם לא יימצא מחליף, אין כל חשש שמא יימנע שומר המצוות מלמלא את תפקידו כראוי. אמנם מנגד יש לחשוש ממצב של מנהג קבוע, שהדתיים אינם משתתפים בפעולות הכרוכות בחילול שבת במקום שבו הדבר מותר, כיוון שהדבר עלול לגרום להתמהמהות ולהסתפקות במקרה הצורך. אלא, שכפי שכתבתי בפנים, כיוון שאין אפשרות שלא תתקיים המשמרת – אין לחשוש.

ראה בעניין זה בספר מלומדי-מלחמה (עמ' 73 ואילך), שאסר החלפת משמרת עם חילוני מן הטעמים האמורים למעלה ומטעמים נוספים, ולענ"ד הדין הוא כמו שכתבתי.

כ. מובא גם בציץ-אליעזר ח"ח מפתחות ומילואים לפרק יג וח"ט סי' יז פרק ד.

כא. עיין שם ח"ט סי' יז פרק ד דחיית דברי בית-הלוי בסברה דומה בשם הרב געשטטנער.
כב. יש להוסיף לזה שגם דברי בית-הלוי הנ"ל לא נאמרו בתשובה הלכתית למעשה, אלא הובאו כסברה בדרך פירוש הפסוקים.

סיכום

- א. אין לשומר שבת להחליף תורנות שבת דרך קבע, על מנת להדגיש את חשיבות פיקוח-נפש וכדי שלא להכשיל אחר במלאכות שלא לצורך.
- ב. אם מזדמן לעתים שמחליף, וכן אם סיבת ההחלפה ברורה לחייל או הרופא המחליף – נראה שאין לאסור זאת. אם המחליף הוא מסורתי, יש להדגיש בפניו מה מותר לעשות בשבת במסגרת התורנות ומה אסור.
- ג. כשמחליפים משמרת יש להבהיר שאיננו נמנעים ממלאכת הצלת נפשות, אלא מטעמים אחרים כגון תפילה בציבור או סיבה משפחתית.